

Vekkelsesbevegelser i Norden

Kortkurs for seniorer 18. februar 2017

Folkehøgskolen Sørlandet

v/Kurt Hjemdal

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Vekkelse - et viktig begrep i kirkehistorien
- ▶ Fra Pinsedag og til i dag
- ▶ Åndelig liv går i bølger
- ▶ Trange tider ofte en forutsetning - både materielt og åndelig forstått
- ▶ Noen reagerer på verdsliggjørelse av kirken

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Klosterbevegelsen i Oldkirken
- ▶ Ordensbevegelsen i Middelalderen
- ▶ Reformasjonen på 1500-tallet
- ▶ Pietismen på 1700-tallet:
Statspietismen - Hernhutterne
- ▶ Norden påvirket fra Europa - nær kontakt

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Ca 1750 overtar Opplysningstiden
- ▶ I små grupper overlever pietismen og med den det åndelige livet
- ▶ Fra disse kretsene fødes ny vekkelse frem mot 1800-tallet
- ▶ Både åndelig og politisk frigjøring

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Utfoldes i de lavkirkelige vekkelserne på 1800-tallet
- ▶ Alle de nordiske land preget av de samme strømningene
- ▶ Men de finner sin egen - og i stor grad lokale - form i hvert av landene
- ▶ Felles om den lutherske statskirke

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Og kirketro: En ønsker mer åndelig liv i det bestående
- ▶ Ikke kirkeopprør, men reaksjon mot prester som ikke forkynner Guds ord
- ▶ Vil være lutherske ikke bare i navnet, men i gagnet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Først i siste halvdel av 1800-tallet sterkere innslag av bevegelser fra England og Amerika
- ▶ Og først da nye kirkesamfunn: Metodister, baptister
- ▶ Bakgrunn for pinsevekkelsen

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Et mønster går igjen:
- ▶ Reaksjon på opplysningstiden
- ▶ Reaksjon på prestedominans
- ▶ Den personlige frigjøringen
- ▶ Spenning mellom statsstyring og åndelig frihet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Spenning mellom offisiell kirke og uoffisielle små samlinger og personlig oppbyggelse
- ▶ Forfølgelse med fengslinger og bøter i første halvdel av 1800-tallet: Vekkelse fødes i smerte
- ▶ Etter hvert forbi, ikke minst takket være prester som identifiserer seg med vekkelsen

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Norge
- ▶ Pietismen på 1730-tallet: Skole og konfirmasjon
- ▶ Men også Konventikkelplakaten
- ▶ Alle lærer Pontoppidans lærebok: Veden på plass

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Hans Nilsen Hauge (1771-1824)
- ▶ Den store opplevelsen 5. april 1796
- ▶ Først en åndelig opplevelse - en personlig vekkelse

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Straks i gang med å dele det han hadde opplevd
- ▶ Haugevekkelsen over hele landet
- ▶ De haugianske vennesamfunn
- ▶ Motstand: Konventikkelplakaten - fengsling
- ▶ Men vekkelsen lot seg ikke stanse

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Vekkelsene som fulgte i øst og sør:
- ▶ Den johnsonske vekkelsen fra ca 1850: Kr.a
- ▶ Den lammerske vekkelsen fra 1853: Skien
- ▶ Lutherstiftelsen 1868 med ansatte arbeidere
- ▶ Gisle Johnson og Sigurd Odland
- ▶ Ny vekkelse rundt 1900: Hope, Lunde, Hallesby

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Indremisjonens “gullalder” fra 1912: Halesby og Wisløff
- ▶ Skolene
- ▶ Studentarbeidet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Fredrik Fransson 1883 og Misjonsforbundet 1884
- ▶ Den «treiderske» vekkelse i Oslo i 1880 og 1890-årene: Treider, Guldberg og Jørgensen
- ▶ Den ev. lutherske frikirke 1877: Storm Munch og Wettergren - Moss, Arendal

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Vekkelser på Vestlandet fra 1870
- ▶ Lars Oftedal, Thormod Rettedal, Jakob Traasdahl
- ▶ Det vestlandske Indremisjonsforbund 1898

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Misjonssambandet 1891 - Brandtzæg og Hope
- ▶ Uenighet om misjon til Kina: Lars Dahle ville ikke
- ▶ Da startet ungdommen opp i Bergen: Kina-misjonsforbundet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Pinsevekkelsen fra begynnelsen av 1900-tallet
- ▶ Fra Amerika ved Thomas Ball Barratt 1862-1940
- ▶ Begynner i Oslo - derfra ut over landet

Presten

L. Læstadius f. 10. 1. 1800. d. 21. 2. 1861.

Kyrkohj. i Årestrands 1826-49.

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Læstadianismen fra ca 1850
- ▶ Lars Levi Læstadius 1800 - 1861
- ▶ Født i Sverige - utdannet i Uppsala

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Botaniker og prest
- ▶ Møter Milla Andersson-Clementsdaughter i 1844: Vakt og omvendt
- ▶ Preker kraftig til vekkelser og mot brennevin
- ▶ Hele nordkalotten berørt
- ▶ Først i Sverige, så i Finland og Norge

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Fortsatt en levende bevegelse, særlig i Finland
- ▶ Splittet opp i flere retninger
- ▶ Hos oss: Lyngen-læstadianerne, De førstefødte

Vekkelsesbevegelser

- ▶ På 1930-tallet Frank Mangs
- ▶ Først i Oslo, men derfra mange steder i landet
- ▶ Får særlig betydning for Misjonsforbundet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Danmark
- ▶ De «sterke jyder» sist på 1700-tallet:
Kamp mot rasjonalismen og nye salme- og lærebøker
- ▶ Ikke misjonerende
- ▶ Den nordfynske vekkelser ca 1820
- ▶ Bakgrunn i pietismen

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Christen Madsen (1777-1829) kan ikke tie
- ▶ Forfølges og fengsles
- ▶ Av dette vokser de gudelige forsamlinger frem
- ▶ Lekmannsvekkelse - sterk spenning til prestene

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Grundtvig (1783-1872)
- ▶ Den grundtvigske vekkelser fra ca 1840
- ▶ Kritisk til de gudelige forsamlinger
- ▶ Avgjort kirkelig

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Kjempet frem kirkelig frihetslovgivning:
 - ▶ Sognebåndsløsning - valgmenigheter
- ▶ Både folkelig og kristelig vekking
- ▶ Den glade kristendom
- ▶ Et eget kirkelig parti

Vilhelm Bræk.

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Indremisjonsvekkelsen
- ▶ Bakgrunn i de gudelige forsamlinger
- ▶ Foreningen for Indre Mission 1853

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Ny begynnelse i Stenlille 13. august 1861: Kirkelig forening for IM i Danmark
- ▶ Vilhelm Beck (1829-1901) den ubestridte leder
- ▶ Utbredt over hele landet: Foreninger - arbeidere
- ▶ En skarpere profil enn den grundtvigske vekkelse

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Luthersk Mission på Bornholm og Nordsjælland 1868
- ▶ Smeden Chr Møller som leste Rosenius
- ▶ En radikal lekmannsbevegelse
- ▶ Ricard og ungdomsbevegelsen med utgangspunkt i København - kristen studentbevegelse

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Sverige
- ▶ Den vestsvenske kirkevekkelse før 1850:
- ▶ A. Henric Schartau (1785-1825) i Lund
- ▶ Lite kjent i samtiden, med stor innflytelse i ettertiden: Mange prester varig merket
- ▶ Ortodoks: Ordo salutis

Vekkelsesbeveger

- ▶ A: Vestsverige
- ▶ B: Småland
- ▶ C: Vestgötland
- ▶ D: Norrland
- ▶ E: Stockholm
- ▶ F: Lappland

Vekkelsesbevegelser

- ▶ B. Kirkevekkelsen i Småland - P L Sellergren
- ▶ C. Vekkelsen i Vestgötaland - Mårten Landahl
- ▶ Gammelleseriet i Nord sist på 1700-tallet
- ▶ Nyleseriet først på 1800-tallet: Leste Luther
- ▶ Herfra nyevangelismen - Carl Olof Rosenius

CARL OLOF ROSENIUS

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Carl Olof Rosenius (1816-1868)
- ▶ Prestesønn fra Norrland - påvirket av nyleseriet
- ▶ Maja Lisa Söderlund

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Til Stockholm 1840
- ▶ Møter metodisten Scott
- ▶ Blir medarbeider og fra 1842 alene om virksomheten
- ▶ Sterk vekt på forsoningen og den frie nåde
- ▶ «Pietisten» - lov og evangelium

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Reisepredikant - Betlehems kyrkan
- ▶ 1856 Evangeliska Fosterlandsstiftelsen
- ▶ Lekmannsbevegelse - kolportører - fra 1868 predikanter
- ▶ 1878 sprengtes Efs:
Nattverdsspørsmålet og forsoningslæren

Vekkelsesbevegelser

- ▶ P P Waldenström fra 1872 redaktør av Pietisten
- ▶ Hevdet at Jesus ikke bar vår straff, at Gud ikke ble forsonet ved Kristi død (Subjektiv forsoningslære)
- ▶ Enig med de radikale i nattverdsspørsmålet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Dermed ble Misjonsforbundet opprettet
- ▶ Sterk vekst frem mot år 1900
- ▶ Andre nyevangeliske ble baptister
- ▶ Første menighet i 1848
- ▶ Støttet av amerikanske baptister
- ▶ Også her sterk vekst

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Andre utenomkirkelige bevegelser fra 1800-tallet:
- ▶ Metodismen
- ▶ Frälsningsarmén
- ▶ Jönköpings Missionsförening
- ▶ Helgelseförbundet og fribaptistene

Vekkelsesbevegelser

- ▶ På begynnelsen av 1900-tallet kom pinsevekkelsen til Skandinavia ved T B Barratt
- ▶ I Sverige stor betydning ved Lewi Petrus som ble den store leder
- ▶ Endelig: Læstadianismen

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Finland
- ▶ Fem vekkelsesbevegelser på 1800-tallet
- ▶ Paavo Ruotsalainen en av de betydeligste ledere

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Hernhuttismen viktig for alle vekkelserne
- ▶ Også den nære kontakten med Sverige
- ▶ Utpreget lekmannsbevegelser selv om prester med
- ▶ 1. Eldst er «Bedjarrörelsen» i vest - sist på 1700-tallet. Delvis ekstatiske - mystikken

Vekkeselsbevege lser

- ▶ 1. I vest
- ▶ 2. I øst og vest
- ▶ 3. I sør og sørvest
- ▶ 4. I Karelen
- ▶ 5. I nord

Vekkelsesbevegelser

- ▶ 2. Den «senere» vekkelsen først i Savolax, så i Österbotten
- ▶ Ruotsalainen det store navn: Den biende tro
- ▶ Også her preget av mystikken
- ▶ Men også kjennetegnet av klesdrakt, husmøter og bestemte sangbøker - lovisk

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Viktig for utbredelsen at flere prester ble med
- ▶ 3. På 1840-tallet brøt presten F G Hedberg ut
- ▶ Påvirket av Rosenius: Den eiende tro
- ▶ Denne vekkelser fikk stor oppslutning i Sør-Finland

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Hedbergianismen
- ▶ Fredrik Gabriel Hedberg (1811-1893)
- ▶ «Den evangeliske bevegelsen»
- ▶ Bekjennelsestro

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Kjempet sterkt mot antinomismen
- ▶ 4. Den karelske bønnebevegelse:
Renqvistianismen
- ▶ Presten Henrik Renqvist 1795 - 1866
- ▶ En pietistisk vekkelse med vekt på offentlig bønn og totalavhold

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Renqvist la stor vekt på knelende bønn
- ▶ Et heftig temperament som ga ham problemer
- ▶ Vendte seg både mot Ruotsalainen og Hedberg

Vekkelsesbevegelser

- ▶ 5. Læstadianismen i nord er den femte vekkelsen
- ▶ Over hele nordkalotten
- ▶ «Det åndelige prestedømme»: Ansvaret for nestens åndelige tilstand
- ▶ Lekpredikanter og avløsning- egen kirke i kirken - delvis geografisk begrunnet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Alle vekkelsene møtte motstand fra den offisielle kirke:
Konventikkelplakaten
- ▶ Bøter og fengsling
- ▶ Men etter hvert ble de akseptert
- ▶ Ikke bare det: De satte sitt avgjørende preg på hele kirken

Vekkelsesbevegelser

- ▶ I andre del av 1800-tallet forekom både stagnasjon og ny vekkelse
- ▶ Hadde hatt sitt «sted» først blant bondebefolkningen - den statiske delen
- ▶ Fra Sverige kom nå den frikirkelige bevegelsen støttet av Misjonsforbundet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Også baptismen, metodismen og Frelsesarmeen
- ▶ Disse bevegelser fikk sitt «sted» i byene i de svenskspråklige områder
- ▶ Den «senere vekkelser» (2) fikk en fornyelse da Malmivaara ble leder etter 1880

Vekkelsesbevegelser

- ▶ I 1873 ble Hedbergs evangeliske bevegelse organisert etter mønster av EFS
- ▶ Den mest kirketro av vekkelsene (som dansk IM)
- ▶ 1800-tallet vekkelsenes århundre - delvis første halvdel av 1900-tallet

Vekkelsesbevegelser

- ▶ Etter 2. verdenskrig overtok den offisielle kirke i stor grad vekkelsesbevegelsenes idealer og form
- ▶ Samtidig avmattedes vekkelsesbevegelsene
- ▶ Materiell velstand og intellektuelt hovmot gir ikke grobunn for vekkelser

Vekkelsesbevegelser

- ▶ I dag er vekkelsesbevegelserne bare en skygge av seg selv
- ▶ Men fra de oppsto sist på 1700-tallet har de merket to århundrer
- ▶ Hva nå? Frafall og kirkens undergang jfr. Nord-Afrika eller ny vekkelser? Jesu komme?